

Disposition for morfologi

- den 26. januar 2009

✚ **Morfologi**

✚ **Morfologisk opmærksomhed**

✚ **Det morfematiske princip**

✚ **Morfologisk træning**

Morfologi

Definitioner

Morfologi:

Læren om ordbøjning.

Ordenes struktur og opbygning.

Morfemer:

De mindste betydningsbærende dele af ord.

Rodmorfemer

Rodmorfemet er den grundlæggende
betydningsbærende del af et ord

”Huskat”:

en kat der bor sammen med mennesker i et hus

Men hvad er en ”lækkersøvn”?

At forstå kræver:

godt ordkendskab samt kognitive forudsætninger

Afkodningsproblemer

af

kod

ning

s

problem

er

Morfem-typerne

❖ **rod-morfemer**

bevarer som regel deres stavemåde

❖ **forstavelser og afledninger:**

præfix/forstavelse og suffix/afledning

de staves altid på samme måde

kun et relativt lille antal

der kan være flere i et ord, fx uforberedt

forstavelser ændrer ikke på ordklassen; det gør afledninger, fx tryk/trykthed

❖ **bøjningsmorfemer**

staves altid på samme måde

❖ **kit-morfemer/interfix**

- e, s, n, en

Morfologisk opmærksomhed

Opmærksomhed på
betydningselementerne i
sproget

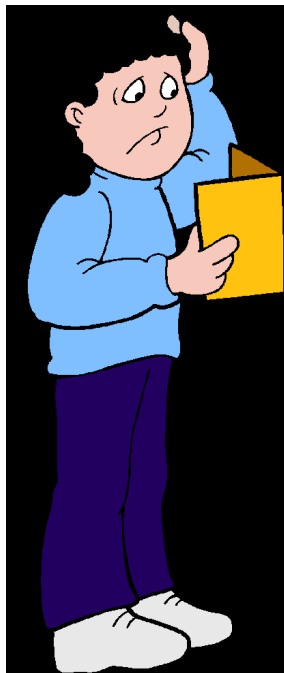
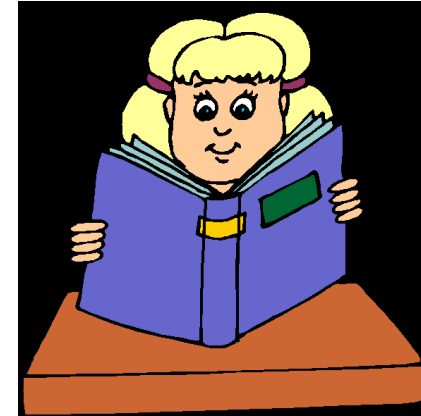
Udvikling af morfologisk opmærksomhed
kommer ikke helt af sig selv – der skal
undervises direkte i det!

Udvikling af morfologiske færdigheder

Ved 4 år: analysere nye ord i betydningsbærende dele og danne nye ord af kendte morfemer, fx *bilskib*, *kobraslangen kobraer*

Under læse-staveudviklingen: morfologisk opmærksomhed og morfologiske færdigheder udvikles

Mellemtrinnet: morfologiske færdigheder i læsning og stavning udvikles hos normallæsere

Elever med læsevanskeligheder har ikke udviklet samme grad af morfologiske færdigheder som deres jævnaldrende:

Hvorfor?

Det morfematiske princip

- ❖ Det enkelte morfem bevarer sin stavemåde, selv om det i en ny sammenhæng udtales anderledes.
- ❖ Ord der ikke er lydrette, overholder tit det morfematiske princip.

Staveudviklingen, Ziegler 1993

- ✈ Trin 5: beherskelse af retstavning
- ✈ Trin 4: udnyttelse af det morfematiske princip
- ✈ Trin 3: udnyttelse af lydfølgereregler
- ✈ Trin 2: udnyttelse af det fonematiske princip
- ✈ Trin 1: omsætning af lyd og bogstaver til ord, fonologisk opmærksomhed

Forudsætninger for at udnytte det morfematiske princip

- **morfologisk opmærksomhed**

at kende morfemtyperne og deres funktion i orddannelsen

at kunne foretage en morfologisk analyse og syntese

- **veludbygget ordforråd**

- **refleksiv tænkning, kreativitet**

- **skriftsproglig viden**

at kunne læse og stave almindeligt forekommende forstavelser, afledninger og bøjningsendelser, dvs.

eleven skal have tilegnet sig effektive strategier til at afkode ukendte ord, inden de til fulde kan udnytte en morfematisk strategi

Gavner det at arbejde med morfologisk opmærksomhedsstræning – hvad siger forskningen?

Generelt for alle elever

Sammenhæng mellem morfologisk bevidsthed i førskole/tidlig skolealder og læse-staveudviklingen, Lyster 1995

Morfologisk kendskab og bevidsthed er en central faktor for den videre udvikling af læse-stavefærdigheder, Tornéus 1987, Tunmer, Herriman & Nesdale 1988

Gavner det at arbejde med morfologisk opmærksomhedstræning?

Også for elever med læsevanskeligheder/dysleksi?

Morfologisk opmærksomhedstræning kan udvikle svage læsers ordforråd, Fowler og Liberman 1995

Børn med dysleksi kan have visse morfologiske opmærksomhedsvanskeligheder, Elbro 1990

Muligt at forbedre dyslektikers morfologiske opmærksomhed, så den morfematiske strategi kan anvendes i tillæg til deres ikke automatiserede fonematiske strategi, Elbro & Arnbak

Undervisning i morfematiske færdigheder

Mål:

At udvikle en bevidsthed om morfemernes betydning og funktion i vores orddannelse.

At eleverne erhverver sig en anvendelig strategi til at læse og stave ukendte ord.

Hvordan:

Vis eleverne hvordan og tænk højt om, hvordan du udnytter din viden om morfemer både til at læse og stave ord.

Lad eleverne opdele ukendte ord i morfemer og diskutere betydningen. Hjælp dem med at begrunde deres svar.

Refleksion over ord stavemåde (morfemer) skal være fast bestanddel af staveundervisningen.

Hvilke ord er egnede?

Betydningskonkretthed:

Ord, der er lette at dele i morfemer, og hvor det er let forstå den betydningsmæssige sammenhæng mellem morfemerne i et ord.

Gå fra konkret betydning til abstrakt.

Semantisk gennemskuelig relation	Semantisk uigennemskuelig relation
løbesko	skotræ
kirkeklokke	dykkerklokke
blomstervase	isblomster

Hvilke ord er egnede?

Fonologisk gennemskuelighed

Morfemet lyder ens i de ord, de indgår i.

Start med ord med fonologisk gennemskuelighed.

+ fonologisk genkendelse	løbesko	løber	beløb	løbende	hesteløb
+ fonologisk genkendelse	elskling	elske	elskede	elskende	forelskelse
- fonologisk genkendelse	på	påstå	pålæg		
- fonologisk genkendelse	lavt	lave	lavvandet	lavloftet	

Progression

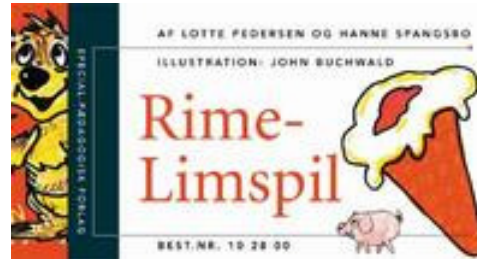
1. Rodmorfemer
2. Bøjningsendelser
3. Forstavelser
4. Afledninger

Forslag til at arbejde med **rodmorfemer**

*Opdele og danne
rigtige
sammensatte ord
ud fra billedforlæg*

*Trække et
rodmorfem fra
det sammensatte
ord og forklar
betydnings-
ændringen ud fra
billedforlæg*

*Bytte om
på rækkefølgen af
rodmorfemerne

- og forklare
betydninger*

*Find rodmorfemet:
finde rodmorfemet i
ord, der er bøjede,
fx musene*

*Danne sjove
sammensatte ord
evt. ud fra
billedforlæg – og
tegne dem, fortælle
historier med dem,
lave en reklame

OSV.*

*Finde kit-
morfemer

når eleven kan
arbejde med
sammensatte ord*

Ordslange

Opmærksomhed på **rodmorfemer**

Sommer-fugl

Fugl-e-bur

Bur-høns

Høns-e-æg

Principper for udvælgelse af ord til at arbejde med **bøjningsmorfemer**

Start med *betydningskonkrete endelser* for at vise eleven bøjningsmorfemets betydning og funktion

Brug de *regelmæssigt bøjede ord*. Uregelmæssigt bøjede ord kan ikke deles i genkendelige morfemer.

Vælg i begyndelsen *ord der ikke får dobbeltkonsonant*, når de bøjes, dvs. ord som ukompliceret kan opdeles i rod-morfem og bøjningsmorfem, fx bord – bordet og ikke kat-katten.

Ortografisk regel:

Rodmorfemer med en enkelt trykstærk vokal efterfulgt af en enkelt konsonant i udlyd kan fordoble denne konsonant, *når ordet bøjes*, kat – katten.

Progression i arbejde med bøjningsmorfemerne

Ordklasse	Rækkefølge i gennemgangen af bøjningsmorfemer
Navneord	Flertal Ental bekendt Flertal bekendt Ejefald
Tillægsord	Komparativ Superlativ Fælleskøn/intetkøn Flertal
Udsagnsord	Nutid Datid Lang tillægsform Kort tillægsform Navnemåde

Forslag til at arbejde med **bøjningsmorfemer**, her ved navneord

Elevens skal have følgende forudsætninger i forhold til de valgte ord:

Kende begrebet ”ordklasse”, navneords funktion og hele ordets betydning

Inddele navneord i morfemer

Fx

nål-e

løve-r

Afgøre om der er bøjningsmorfemer i en række ord, fx buske, piger, hue, spir

Udpege bøjningsmorfemet og forklare betydningen

Sprogdetektiv:

Hvilke ord får hvilken endelse?

Tale om regler bagefter.

Diktat og morfemanalyse

Morfemanalyse - **bøjningsmorfemer**

Kombiner udtalen af morfemerne, deres betydning og stavemåde

Hele ordet	Rod- morfemet 1	Bekendtheds- morfemet 3	Flertals- morfemet 2	Flertal bekendt 4
<i>hesten</i>	<i>hest</i>	<i>en</i>	<i>e</i>	<i>ne</i>
<i>haver</i>	<i>have</i>	<i>n</i>	<i>r</i>	<i>ne</i>
<i>mund</i>	<i>mund</i>	<i>en</i>	<i>e</i>	<i>ne</i>
<i>blyant</i>	<i>blyant</i>	<i>en</i>	<i>er</i>	<i>ne</i>

Forslag til aktiviteter for at udvikle morfologiske færdigheder – **bøjningsmorfemer**

Udsagnsord

Pigen tal__

Pigen cykl__ ikke lige nu, men
hun har cykl__

Nu hold__ cyklen stille

Navneord

Dreng__ har hånd__ i lomm__

Han løfter ben__ lidt

Pigen__ cykel er rød

Der er træ__ bagved

Forslag til at arbejde med **forstavelser og afledninger**

Fra 4. kl. – først de danske og i de højere klasser også fremmedordenes forstavelser og afledninger

*Sætte til og trække
forstavelsen/afledningen
fra*

og tal om
betydnings-
ændringen, bruge
ordene i en kontekst

Fx sød/sødlig,
hygge/uhygge

*Finde ord med samme
forstavelse/afledning
og forklar betydningen*

Arbejd med
udtalen/stavning af
afledninger (lig, skab)

*Lav ordfamilier med
samme rodmorfem*

Fx læs

Læselig, læser, læsning

Forståelse

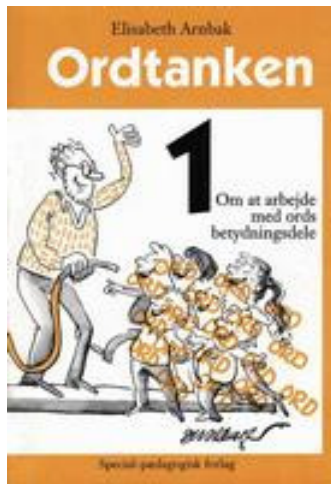
Arbejd med ord med
samme endelse, fx –er.
Eleverne skal afgøre,
hvad endelsen betyder,
fx en lærer/ jeg
lærer/træer.

*Danne sjove nye ord
med en forstavelse
eller afledning – og
brug dem til en
historie, en
vittighedstegning,
reklame osv.*

Forslag til aktiviteter til at styrke det morfematiske princip

hele ordet	for- stavelse	rod	afledning	bøjning
<i>forkølelsen</i>	for	køl	else	n
<i>ulykkelige</i>	u	lykke	lig	e
PS Sørg for at lave et skema, der passer til de udvalgte ord				

Forslag til materialer til morfologisk opmærksomhed og det morfematiske princip

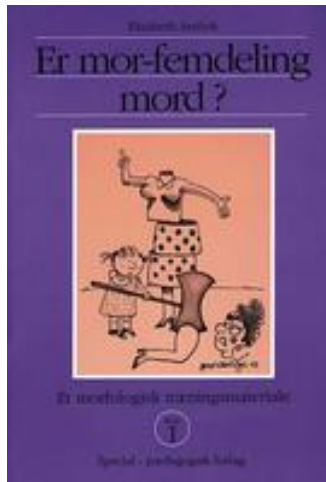

Træningsmateriale fra 4. klasse

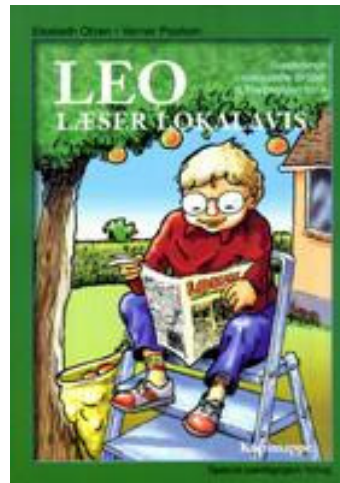

Træningsmateriale til mellemtrinnet og specialundervisningen

Forslag til materialer til morfologisk opmærksomhed og det morfematiske princip

Træningsmateriale -
fra 4. klassetrin og til
unge og voksne

Diktater og
træningsopgaver
– ca. fra 6. kl.

Forslag til materialer til morfologisk opmærksomhed og det morfematiske princip

Træningsmateriale til voksne og børn fra 4.-5.kl.

Evalueringsredskab

